

OM DANNEELSE

Tale af N. F. S. Grundtvig
i »Danske Samfund« 4. maj 1841.

Meddelt, med noter og efterskrift, af *Steen Johansen*.

M. H.

Han behøver slet ikke at lade mig høre, jeg har Dannelse, Skolemester, siger en pudsig Fyr i en af vore Komedier¹⁾, og det kommer jeg tit til at tænke paa, naar jeg hører eller læser hvad Folk i Almindelighed og især vore Skolemestere baade de *Latinske*, de *Tydske* og de *Franske*, kalde Dannelse, for det er enten at snakke Latin eller Tydsk eller Fransk ligesom de, eller som *Holberg* ypperlig har beskrevet det, at kunne sige en Ubetydelighed, som »jeg maa lave mig til«, (amelavmete) paa fem Sprog, om Oversættelsen end ikke blev stort bedre end »ich muss mich zulassen«²⁾. See, hvad dette Skolebegreb om Dannelse angaaer, da seer man strax det var Synd at lade Nogen høre, han havde Dannelse fordi han vidste hvad en Tosse hedd paa fem Sprog og kunde paa dem alle, eller dog paa Latin bevise han var en Tosse, og i Danske Samfund hører det til Børnelærdommen, at der er mange Tossehoveder, som har lært Latin, og mange kloge Folk, som kun paa Dansk kan bevise, de er det.

Men foruden dette abderitiske Skolebegreb om Dannelse gives der et *Kiøbstedbegreb*, der endnu er mere almindeligt, vel ikke nær saa latterligt, men ligesaa sørgeligt, som om Dannelse bestod i fine Klæder, moderne Møbler, Herreretter og Herrenykker, og det gængse Pasiar: jeg har den Ære, maa jeg have den Fornøielse, jeg beder meget om Forladelse, er der noget Nyt i Politiken, mon Kiøbenhavnsposten har havt flere Sager end Korsaren har havt Redactø-

¹⁾ I manuskriptet begynder Grundtvigs tale med følgende *overstregede* linier: »Vi har en Komædie af Oehl., som han skrev i sine unge Dage og hvor der i Spas er sagt mængen en Sandhed, der fortjener at tages til alvorlig Eftertanke, og deriblandt er —«. Af disse overstregede linier ses det altsaa, at den komædie, Gr. hentyder til, er af *Oehlenschläger*. Der sigtes til »Freias Alter« (trykt 1805) første akt, hvor der forekommer en vending af lignende ordlyd, se Oehl.: Poet. Skrifter XIII (1859), 30.

²⁾ Her tænkes paa *Jacob von Tyboe*, akt II, scene 2, hvor Tyboe præler med sine sprogkundskaaber.

rer?³⁾. Tør jeg spørge: spiller De helst Vhist eller Boston, jeg er til Tjeneste; hvad synes De om den Viin, hvis min Vinhandler ikke har slaet mig en Plade, har den passeret Linien⁴⁾, — hvad mon der spilles i Morgen? har De seet, at Andersen fandt »kun en Spillemand« hos Dronningen af Grækenland?⁵⁾ Hvad synes De om Heibergs Helvede for honette Folk, hvor Alting gaar ligesaa morsomt og kiedsommeligt til som midt i Kiøbenhavn?⁶⁾ Ja m. H.! De veed det vist ligesaa godt som jeg, at hvem der kan føre saadan en Pasiar, er klædt derefter og lever i et genteelt⁷⁾ Huus, enten det er hans eget, hans Forældres eller hans Kreditorers, han kaldes sædvanlig et dannet Menneske, om han saa ikke kan gjøre en Pøsepind eller bringes til nogen Verdens Ting, har hverken Lyst eller Duelighed til at udrette det mindste, som enten kan nytte eller fornøie et virkeligt Menneske, saa hvis der kun var disse to Slags Dannelse, da maatte man vist nok ønske al Dannelse Pokker i Vold og foretrække det allerraeste Selskab, der dog duede til Noget og havde noget Menneskeligt, de elskede, levede for og arbeidede paa; thi det er ikke nok at den falske Dannelse gjør Selskabslivet tomt og kiedsommeligt men undergraver Folke- og Menneske-Livet i det Hele, som vi let see, naar vi tænke os, at Bønderne omkring Kiøbenhavn blev ved at gaee frem i hvad de nu ansee for Dannelse og efterlignedes af Bønderne i hele Riget.

Hvad der nu kunde og burde gøres hos os for, saavidt mueligt,

- ³⁾ Goldschmidt udgav ikke »Corsaren« under sit eget navn, men skjulte sig bag en række hyppigt skiftende »redaktører«. Med »Sager« menes beslaglæggelser eller bøder, som alle liberale blade dengang ramtes af som følge af censuren.
- ⁴⁾ »Slaet mig en Plade«, nu »stukket mig en Pl.« At vinen har »passeret linien« (dvs. ækvator) vil sige, at den p. gr. af den lange sejlads har været lagret længe og derfor er fortrinlig.
- ⁵⁾ I marts-april 1841 besøgt H. C. Andersen Grækenland, hvor han bl. a. var i audiens hos den græske konge og dronning. Det er altsaa et meget *frisk* rygte, Gr. her hentyder til (H. C. A. befandt sig endnu paa sin orientrejse). Tillige var rygtet sikkert *falsk*, thi i »En Digers Bazar« (1842), hvor A. skildrer denne audiens (se A.s Saml. Skrifter, 2. udg. VII (1877), 218 f.), nævner han intet om, at han skulde have set nævnte roman af sig selv hos dronningen, og andetsteds fra vides det, at kongeparret aldeles intet kendte til hans skrifter, heller ikke i oversættelse, se Christiane Lüth's erindringer i »Memoirer og Breve« XLVIII (1926), 94.
- ⁶⁾ J. L. Heibergs »Nye Digte« var med aastallet 1841 udkommet 19. dec. 1840. Hovedstykket heri var som bekendt den »apokalyptiske« komedie »En Sjæl efter Døden«, med skildring af helvede som en temmelig tro kopi af det københavnske spidsborgerliv.
- ⁷⁾ »genteelt«, dvs. gentilt. Gr. bruger ejendommeligt nok den engelske stave-maade af ordet (genteel).

at sætte den falske Dannelses Grændser og derved afvende den truende Ødelæggelse, det vil jeg iaften kun forsaa vidt berøre, som det endnu trænger høit til at indskærpes, at Alt hvad der ligner Chr 6tes Forordninger om, hvem man skal rive Silketørklæderne af i Kirken, og hvormange Retter simple Folk maa have paa deres Bord⁸⁾, alle saadanne Forordninger og Forbud gjør enten slet ingen Ting eller gjør kun ondt værre ved at ville paa Kvaksalver-Maneer helbrede en indvortes Skade med udvortes Midler, saa det eneste gode Raad mod en falsk er en ægte Dannelses. Hvori den ægte Dannelses bestaaer det er derimod et Spørgsmaal, jeg gierne i aften kort og godt vilde besvare, thi naar man har selv noget af den, arbeider man vel ved sit Exempel paa at udbrede den, om man end ikke just kan sige, hvori den bestaaer, men man gaaer dog iblinde, og kan, som Erfaring lærer, let rive ned med den ene Haand hvad man bygger op med den Anden.

Først maae vi nu lægge Mærke til, at hvad Mennesker skal kalde en ægte Dannelses maae fremfor alt være menneskelig, thi den Dannelses, jeg har beskrevet som falsk, vilde virkelig være meget god for Papegøier og Abekatte, skjøndt den er vanærende og ødelæggende for Mennesker, og naar man derfor skal tale om ægte Dannelses, maa man altid udtrykkelig bemærke det er Mennesker, man taler om og taler til, altsaa denne forunderlige Slægt, der er det eneste i sit Slags, føler sig i Hjerte og Hjerne og især ved Ordet paa Tungen nærmere beslægtet med Guderne end med Umælende og føler Drift til at udrette Noget paa Jorden, som intet Dyr kan gjøre os efter. For Mennesker altsaa er Dannelses ingenlunde det Første og ene Nødvendige, men kun det Andet og Ønskelige, thi det Første er at vi tage os noget Menneskeligt for, som vi er skikkede til og drive det med Liv og Lyst, enten det saa er Agerdyrking, Søfart, Handværk, Konst eller anden Syssel, og Enhver, der gjør det og i det hele lever menneskelig, han er en agtværdig Mand, om han saa end var nok saa raa og udannet, thi han er et virkelig og nyttigt Menneske, og det er for hver Menneske-Ven en glædelig Betragtning, thi hos ethvert Folk kommer den ægte Dannelses seent, saa i mange Ledd har de Alle været mere eller mindre raa, og til enhver Tid vil Mange enten for Mangel paa Evner eller paa gunstig Leilighed komme til at staae paa et temmelig lavt Trin af Dannelses.

⁸⁾ Forordningen om indskrænkning af overdaadighed i klædedragten (bl. a. med forbud om at bære silketørklæder, der ikke kan vaskes) og forbud mod overdaadighed m. h. t. maaltider stammer *ikke* fra Christian VI's, som Gr. antager, men fra Christian VII's tid (1785).

Men tænke vi os nu f. Ex. en ærlig Dansk Bonde paa Heden, der staaer tidlig op og er sjelden ledig, stræber fremfor Alt at have sine Ting i Orden, svare hver Sit, og have lidt tilovers, men har dog ogsaa Sind til at hjælpe hvor han kan, og til, naar det gjaldt, at offere Liv og Blod for Konge og Fæderneland, see, da er han et meget agtværdigt og nyttigt Menneske, kan endogsaa være en meget elskværdig Mand, skiøndt han kan være og ei sjelden er meget udannet. — Men sæt nu vi kom ind til saadan en Bondemand, fandt Alting reent og pænt, men yderst tarveligt, alle Klæder grove, Borde og Bænke ei engang malede, den saakaldte Kakkellovnsstue med en halvlukket Skorsteen, og istedenfor et ordentligt Stue-Uhr kun Et af de Værker med Træhjul og blot [een] Viser som en Landsbysnedker i min Opvekt paa Heden forsynede adskillige Sogne med, og vi endelig ikke fandt andre Bøger end en Bibel og en Psalmebog og Levninger af Hundredvisebogen⁹⁾ eller af Peer Paars, men fandt for Resten, ved at indlade os med Bondemanden, at vi kunde tale med ham, om hvad det skulde være, uden at det kiedede enten ham eller os, fordi han tog Deel i alt Menneskeligt og især i alt Dansk, kunde godt sætte sig baade i Præstens og Herremandens og Herredsfogdens, i Kiøbmandens, Sømandens og Handværkerens Sted, godt forstaae at de maatte leve og kunde gjøre megen Nytte saavel som Bonden, naar de kun nogenlunde duede til hvad de skulde være og drev deres Dont menneskelig, endelig om han end hverken kunde synge eller vidste ret Beskeed med Danmark i forrige Tider, dog havde aabent Øre for Alt hvad man fortalte ham derom og kunde godt gjøre Sammenligning, ønskede at hans Børn maatte faae hvad Kundskab og Indsigt han fattedes, forsaavidt det lod sig forene med en virksom og fornøiet Bondestilling, see, da vilde vi ikke blot sige, han var en meget dannet Bonde, men at der var mere ægte Dannelse i hans Huus end i mangt et Pallads og kanske paa hele Studi-gaarden, naar Forelæsningerne er bedst i Gang, thi ogsaa den Lærde er udannet, naar han ikke veed Rede til andet end sine Bøger og sit Professorskab. Det passer kun alt for godt paa Kiøbenhavn hvad Heiberg siger om Helvede:

Du vilde røres

Om du vidste, hvad for Dannelsen gjøres,

Her er et stort Universitet

Hvor man bliver til Livet forberedt

⁹⁾ »Hundredvisebogen«, dvs. den af Anders Sørensen Vedel udgivne »Et hundrede udvalgte Viser« fra 1591, som kom i talrige oplag i d. 17. aarh., og senere, forøget, ogsaa i det 18. aarh., (sidste gang 1787).

Ved at lære det som er bestemt
Til just i Livet at vorde glem^t¹⁰).

Hermed vil jeg nu hverken sige, at den Dannelse, jeg nys beskrev er den høieste menneskelige, ikke heller at man maa have Lergulv og lange Træbænke for at have ægte Dannelse, thi jeg vil tvertimod bemærke, at baade gives der en høiere Dannelse hvortil der hører særdeles Anlæg og blandt Andet en Deel Læsning, og at enhver dannet Mand gierne seer at Alt hvad der nærmest omgiver ham er smukt og bekvemt; men det vil jeg sige, at ægte Dannelse bestaaer hverken i Boglærdom eller nogen Slags Pragt og Overdaadighed, og at den Dannelse, jeg omtalte hos Bonden, er den vi Alle først og fremmest maa have og beholde, saa at om vi blev aldrig saa høilærde og fornemme, vi bestandig følge, at det Bedste havde den dannede Bonde tilfælles med os og det Andet havde han maaskee bedre af at høre tale om og sætte sig ind i end vi af at eie.

Jeg vil derfor alle mine Dage regne det til min store Lykke, at jeg blev født af virkelig dannede Mennesker i en Landsby-Præstegaard, hvor det tildels saae tarveligere ud end nu i mangen Bondegaard, thi skøndt det sagtens nu vilde falde mig lidt besværligt at trække ind i en Bolig som min Faders Præstegaard eller som den paa Heden, hvor jeg siden voxde op, saa veed jeg dog godt at Dannelsen sidder hverken i Betrækket paa Væggene eller i Sophaen, og skøndt jeg f. Ex. ikke kan nægte, jeg ønskede Danske Samfund en lidt kiønnere Stue at samles i end denne er¹¹), saa veed jeg dog paa mine Fingre det er falsk Dannelse at lægge Vægt paa saadanne Smaating; thi om det var i en Lade, vi samledes, saa, naar jeg blot kunde taale Trækken, vilde jeg netop sætte en Ære i at den kunde være Vuggen for en bedre Dannelse end al Verdens Skoler, Universiteter og Paladser, og det er vort Samfund¹²) visselig, naar det der kan fæste Rod at man først maae være dygtige, nyttige Mennesker før der kan være Spørgsmaal om ægte Dannelse og at da bestaaer

¹⁰) Citat fra Heibergs »En Sjæl efter Døden«, akt III (J. L. Heibergs Poetiske Skrifter X (1862), 229 f.). Ogsaa i en tale i Danske Samfund 9. marts 1841 havde Gr. hentydet til Heibergs skildring af Elysium og Helvede, men det syntes da at fremgaa af talen, at han (Gr.) ikke selv havde læst værket, men blot hørt fortælle om det. Det nøjagtige citat her beviser, at han i mellemtiden har faaet værket i hænde.

¹¹) »lidt kiønnere Stue«. Kort forud, ved april flyttedag, havde Danske Samfund maattet flytte til et forhenværende auktionslokale. Saavidt vides havde foreningen i de første par aar af sin levetid sit tilholdssted i Store Kongensgade.

¹²) »vort Samfund«, o: foreningen »Danske Samfund«.

den først og fornemmelig i, at vi kan udtrykke os rigtig og flydende om Alt hvad vi har oplevet, tænker og føler¹³⁾, og dernæst kan med Deeltagelse sætte os ind i andre menneskelige Stillinger end vor egen og i Alt hvad der angaaer vort Fæderneland og det Borgerlige Selskab hvortil vi hører, thi dette er en Dannelse, som paa den ene Side er Mennesker i alle Stillinger saa fornøielig, at de forlange hverken Levebrød eller Pensjon for den, og den er paa den anden Side endnu lige saa sjelden, som den f. Ex. i et *Folkeraad* er uundværlig, naar dets Stemme ikke skal være Peders og Povels men Folkeaadens og Folkehjertets Røst. — En god Vise kan man ikke kvæde for tit.

Efterskrift.

Manuskriptet til ovenstaaende, ikke tidligere trykte tale af Grundtvig findes i fascikel nr. 364 i Grundtvigarkivet i det kgl. Bibliotek og udgør 8 mindre kvartsider. Teksten er aftrykt ordret, dog er nogle ganske faa skrivefejl (hastighedsfejl) rettet enten stiltiende eller ved tilføjelse af det glemte i skarp parentes. I tegnsætningen er enkelte skødesløsheder ligeledes stiltiende rettet, men bortset derfra er den ganske bibeholdt. Overskriften »Om Dannelse« findes ikke i ms.

Foreningen »Danske Samfund«, vort lands første folkelige foredragsforening og moder til talrige andre lignende, blev stiftet i maj 1839 af Frederik Barfod, under medvirkning af Grundtvig og andre. Nærmere oplysninger om foreningen kan f. eks. findes i Fr. Rønning's Gr.-værk bd. III, 2. halvbind, s. 208 ff., jf. ogsaa Gr.-bibliografien bd. II, s. 137 f., med yderligere henvisninger, men paa disse steder finder man kun et kort omrids af foreningens ydre historie, væsentlig baseret paa Gr.s egen skildring af dens tilblivelse (i »Brage og Idun« 1839). En grundigere undersøgelse vilde utvivlsomt bringe betydeligt mere nyt for dagen, men en saadan tillader pladsen ikke her.

Foreningens hovedformaal var, som det hed i en samtidig blad-

¹³⁾ Disse tanker, som er nært beslægtet (men ikke identisk) med ideen om »det levende ord«, kommer Gr. ikke sjælden tilbage til i tale og skrift; endnu mange aar efter har vi en udtalelse af ham saalydende: »Dannet er den, der kan tænke, hvad han føler, sige, hvad han tænker, og ved, hvad hans Mund siger«. (Gr.s Erindringer og Erindringer om Gr., 1948, 229).

udtalelse, »ved mundtlige og gjensidige Meddelelser at oplive og befæste den ejendommelige Folkeaand i Danmark«, eller, med en af Gr.s egne udtalelser: foreningen var stiftet »til Ihukommelse og Fremme af alt, hvad der efter Hjertets Stemme og Historiens Vidnesbyrd er ægte dansk«. Dette program var et særsyn i hine liberalismens gyldne aar (det var før liberalismen blev national), og den lille forening »Danske Samfund« var da ogsaa i begyndelsen et kærkomment objekt for den samtidige presses og studenternes munterhed, spot, parodi eller overbærende omtale, altsammen dog ret harmløst. Gr. afviste urokkeligt alle angreb og holdt, saa længe han havde nogen indflydelse i foreningen, altsaa ca. 1839—43, fast ved den af ham afstukne nationale og folkelige linie. Foreningens *betydning* maa søges i dens pionergerning og i de spirer, den saaede. Da senere i 1840'rne alle herhjemme blev folkelige og nationale, kunde man henvise til (saaledes Goldschmidt), at Gr. længe i forvejen havde stridt for, hvad alle senere indsaa som noget selvfølgeligt. Venner af Gr. i foreningen stiftede da ogsaa i disse aar talrige andre lokale »Danske Samfund« rundt om i Danmark.

Ovenstaaende tale er en af de *over hundrede* utrykte taler, som Gr. holdt i »Danske Samfund« i 1839 og de nærmest følgende aar. Den meddeles her for overhovedet at gøre opmærksom paa disse talers eksistens, og det var at ønske, at der engang blev offentliggjort et større udvalg af dem. Modsat Mands-Minde-talerne fra 1838, der var en forelæsningsrække efter en bestemt plan, og som af hensyn til deres offentlige karakter var grundigt gennemarbejdede, før de blev holdt, var foredragene i »Danske Samfund« holdt i en langt mere improviseret og fortrolig tone, ligesom ogsaa emnevalget var nyt fra gang til gang. I foreningen kom alle slags mennesker, ikke alene Gr.s nære venner, men ogsaa jævne folk, f. eks. haandværkssvende o. a., et forhold, der har haft sin betydning for foredragenes form. — Blandt de emner, Gr. talte om i de første par aar af foreningens bestaaen, kan nævnes: mindetaler for stormen paa København 1659 og slaget paa Reden 1801, desuden mytologiske, historiske eller poetiske emner saasom: den nordiske myte- og sagnverden, Fugl-Fønix-myten, Holger Danske, Rimkrøniken, folkeviser, ordsprog, Niels Ebbesen, Struensee og Guldberg, Island og dets litteratur, — eller om grundbegreber som danskhed, folkelighed, dansk folkekarakter, fædrelandskærlighed, frihed, modersmaalet, julen osv., eller om mere aktuelle emner som enevoldsmagt og folkedømme, Frederik VI, Stænderforsamlingerne, studenterstanden, bonden, opdragelse og skolevæsen, — eller mere psykologiske emner som: det at være menneske, om dannelse, drømme, om forholdet mellem tale

og skrift osv. osv. Desuden kunde Gr. nu og da tale om sig selv, sin egen udvikling, om sine højskoleplaner, eller om selve »Danske Samfund«s trivsel. Kun meget sjældent lagde han aktuelle avisnyheder til grund for sine foredrag, han holdt sig helst til sine egne centrale ideer om danskhed, folkelighed osv. Netop for forstaaelsen af udviklingen af disse begreber hos Gr. er talerne af stor betydning, og dermed ogsaa vigtige for forstaaelsen af den grundtvigske højskoles oprindelse. (I det hele tør man vist nok hævde, at en dybere undersøgelse af Gr. overhovedet *som taler* — dvs. som taler i foreninger og ved festlige lejligheder olgn. — vil bringe meget nyt frem og utvivlsomt rette paa adskillige skævheder i den gængse opfattelse og vurdering af Gr.). — Det er f. eks. morsomt at se, at den folkelige og primitive Gr. i ovenstaaende tale om falsk og ægte dannelse kan mødes med den vittige, høj-filosofiske og absolut ufolkelige *J. L. Heiberg* i fordømmelsen af den overfladiske, udvendige og rodløse saakaldte »dannelse«, ja Heibergs forkastelse af gold universitetslærdom, der ikke tjener livets sag, er i den grad efter Gr.s hjerte, at han maa citere hele stedet hos Heiberg, — og det er sjældent, at Gr. overhovedet *citerer* andre forfattere! I kampen mod overfladiskhed og pjat er Grundtvig, Heiberg (og Kierkegaard) enige.